

<https://doi.org/10.3176/biol.1961.2.10>

METS-KUUKRESS (*LUNARIA REDIVIVA* L.) KAGU-EESTIS

V. Hein, M. Kask

ENSV TA Zooloogia ja Botaanika Instituudi floristilised ekspeditsioonid annavad igal aastal uut väärtuslikku lisa Eesti taimkatte uurimisele. Tuhandettesse herbaareksplaridesse ulatava materjali kogumisel, mis on vajalikuks aluseks koguteose «Eesti NSV floora» koostamisel, saadakse liikide uute leiukohtade avastamisega väärtuslikke andmeid mitmesugusteks teoreetilisteks järeldusteks, täpsustamiseks ja kontrollimiseks.

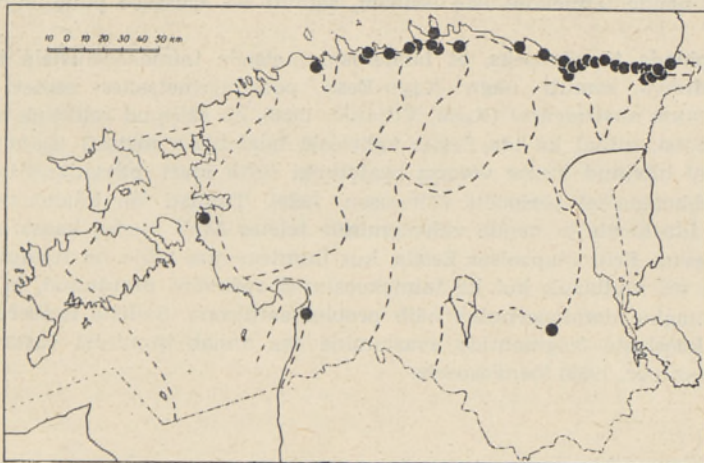
1960. a. juunis Kagu-Eestisse (Põlva ja Elva rajooni) korraldatud ekspeditsiooni tähelepanuväärivaimaks tulemuseks oli ristõieliste sugukonda kuuluva mets-kuukressi (*Lunaria rediviva* L.) leidmine.

Mets-kuukress kuulub T. Lippmaa kirjelduse järgi montaanse flooraelemendi hulka, mis moodustab Eesti floorast vaevalt 1%. Liik pärineb Kesk-Euroopa mäestike varjukatest metsadest, kus ta esineb peamiselt pöögimetsa kõrgemas osas ja sellele järgnevas hariliku kuuse metsas. Oma leviku põhjapiiril esineb ta kõige sagedamini rannikumetsades (Lippmaa, 1935).

Lunaria rediviva areaal piirdub Euroopaga, ulatudes Lõuna-Rootsist kuni Albaaniani ja Kesk-Itaaliani; läänes ulatub liik Kesk-Prantsusmaale, Püreneedesse ja eelpostidena Portugali (Pedersen, 1958).

Nõukogude Liidu Euroopa-osas esineb liik Vene NFSV kesk- ning läänerajoonide ja Läti, Leedu, Valgevene ning Ukraina laialehistes metsades. Põhjas ulatub areaali piir Eesti NSV põhjarannikuni ja Leningradi oblasti keskosani, idas Tšuvaši ANSV-ni (Tšeboksarõ) ja lõunas üle Kesk-Dnepri Moldaaviasse (Маевский, 1954; Гринь, 1957).

Põhja-Ameerikasse on liik sisse toodud.

Joon. 1. *Lunaria rediviva* leiukohad Eestis.

Ka meie vabariigis on mets-kuukressi kasvukohaks peamiselt Põhja-Eesti klindilaine laialehine mets, kus domineerivad pärn, vaher, jalakas, saar ja hall lepp. Seal moodustab kuukress metsa varjus lubjarikkal substraadil kohati puhtaid kogumikke või kasvab koos teiste laialehiste metsadele omaste taimeliikidega. *Lunaria rediviva* esinemist Eestis märgivad esmakordselt F. J. Wiedemann ja E. Weber (1852), kes ilmselt on arvestanud nii üliõpilase Seidlitz'i leidu Türsamäelt 1850. aastal (herbaareksplarid ENSV Riikliku Loodusteaduste Muuseumi herbaariumis) kui ka A. Germanni märget 1807. aastast kuukressi kasvamise kohta Tallinna ja Narva vahelisel klindil (Schmidt, 1855; Vilberg, 1922). Nimetatud alal on seda taime ka hiljem, kuni käesoleva ajani, korduvalt konstateeritud ja kogutud (joon. 1).

Käesoleva sajandi kahekümnendate aastate lõpul avastas metsateadlane ja geobotaanik A. Rühl mets-kuukressi ka tollaegsel Pärnumaal Sootmetsa ümbruses pärnarikkas salumetsas võrdlemisi niiskes kohas (Rühl, 1931, 1936; Lippmaa, 1932). Nüüd on see leukoht melioratsioonitööde tagajärjel tõenäoliselt hävinud. Ka endiselt Läänemaalt Salevere panga alusest lehtmetsast on mets-kuukressi kohta andmeid (Vilbaste, 1937, 1938).

Nimetatud leukohad pärinevad kõik meie rannikualadelt, on seega suhteliselt maritiimsel kliimaga ja lubjarikka pinnasega. Seda üllatuslikum on allakirjutante *Lunaria rediviva* leid Põlva rajoonist Erastvere metskonnast. Mullastikuliselt kuulub see ala erodeeritud kamar-leetmuldade valdkonda, kus kamar-karbonaatmuldi esineb vaid üksikutes kohtades (Lillema, 1958). Taimegeograafiliselt devoni piirkonna Kagu-Eesti valdkonda, kus domineerivad liigivaesed okasmetsad ning soostunud luhad, ja laialehiste liikidega kooslusi esineb vaid fragmentaarselt (Lippmaa, 1935).

Uued mets-kuukressi leikohad paiknevad Leevi oja ääres, esimene neist liigirikka kuusesegametsa värskel raiesmikul ja säilinud vanametsa servas. Reljeef on seal pisut kallak oja suunas. Mets-kuukressi leidus seal umbes 20 m² suurusel maaalal tihedate laikudena. Saatjatena esines samu liike, mis tavaliselt klindialustes lehtmetsadeski, nagu laialehist kellukat (*Campanula latifolia*), saluheina (*Milium effusum*), naati (*Aegopodium podagraria*), naistesõnajalga (*Athyrium filix-femina*) jt., eemal metsa all rohkesti lõhnavat varjulille (*Asperula odorata*). Kõnesolevad mets-kuukressi isendid olid kasvult normaalsed ja arengult põhjaranniku omadest ees ning kandsid alguses juba väljaarenenud vilju.

Teine leukoht paikneb eelmisest veidi ida pool. Seal haabade ja kuuskede servas asuval lagedal kohal leidus mets-kuukressi väikese kogumikuna. Saatjasliikidena esinesid laialehine kellukas, angervaks (*Filipendula ulmaria*), salu-tänthein (*Stellaria nemorum*) jt. Nimetatud leikohad on kahtlemata looduslikud; seda tunnistab juba nende taimekoosluste iseloom, samuti ka asustuse puudumine lähemas ümbruses.

Tuleb pidada tõenäoliseks, et laialehiste metsade taimekooslustele iseloomulik *Lunaria rediviva*, samuti nagu Kagu-Eesti pool-salumetsades esinev roidputk (*Pleurospermum austriacum*) (Kask, Viljasoo, 1958), on säilinud reliktina atlantilisest kliimaperioodist, millal ka Ida-Eestis valitsesid laialehised metsad (Laasimer, 1959). Need on seal hävinud kuuse võimsa pealetungi tõttu idast hilisatlantilise perioodi lõpul ja subboreaalsel perioodil (Thomson, 1929). Tublisti on laialehiste metsade kadumisele Ida-Eestis ja nende vähenemisele teistes Eesti osades kaasa aidanud ka inimese tegevus. Eriti idapoolses Eestis, kus inimtegevuse mõju on tunduvalt kauem kestnud, on nii mullastik kui ka taimekooslused sedavõrd muutunud, et laialehiste metsade kunagine domineerimine näib problemaatilisena. Selliste isoleeritud taimeleitude ja koosluste fragmentide avastamine aga annab kinnitust vastavate seisukohtade (Laasimer, 1959) tõenäosusele.

K I R J A N D U S

- Kask, M., Viljasoo, L., 1958. Roidputke uusleide Eestist. ENSV TA Toimet. Biol. Seer., 2.
- Laasimer, L., 1959. Salumetsatüüpidest. Tartu. (Käikiri ENSV TA Zooloogia ja Botaanika Instituudis.)
- Lillema, A., 1958. Eesti NSV mullastik. Tallinn.
- Lippmaa, T., 1932. Beiträge zur Kenntnis der Flora und Vegetation Südwest-Estlands. Eesti Loodusteaduse Arhiiv, II seer., XIII, 3.
- Lippmaa, T., 1935. Eesti geobotaanika põhijooni. Acta et Comment. Univers. Tartuenssis (Dorpatensis), A XXVIII, 4.
- Pedersen, A., 1958. Cruciférernes udbredelse i Danmark. Bot. tidsskr., 54, 3.
- Rühl, A., 1931. Tähelepanekuid mõne taimeliigi levimise kohta Edela-Eesti metsades. Eesti Metsanduse aastaraamat, V.

- Rühl, A., 1936. Geobotanische Untersuchungen in den Wäldern des südwestlichen und nordöstlichen Eesti. Loodusuurijate Seltsi aruanded, XLII, 3—4.
- Schmidt, F., 1855. Flora des silurischen Bodens von Ehstland, Nord-Livland und Oesel. Arch. Naturk. Liv-, Ehst- und Kurlands, II, 1.
- Thomson, P. W., 1929. Die regionale Entwicklungsgeschichte der Wälder Estlands. Acta et Comment. Univers. Tartuensis (Dorpatensis), A XVII, 2.
- Vilbaste, G., 1937. Läänemaa taimkate. Tartu.
- Vilbaste, G., 1938. Looduskaitse all olevaid taimi. Tallinn.
- Vilberg, G., 1922. Uus mitmeaastase kuukressi (*Lunaria rediviva* L.) leiukoht. Loodus, 6.
- Wiedemann, F. J., Weber, E., 1852. Beschreibung der phanerogamischen Gewächse Esth-, Liv- und Curlands. Reval.
- Гринь Ф. О., 1957. Рефугіум міжльодовикових лісових реліктив на Сумщині. Укр. ботан. ж., XIV, 1.
- Маевский П. Ф., 1954. Флора средней полосы Европейской части СССР. М.—Л.

Eesti NSV Teaduste Akadeemia
Zooloogia ja Botaanika Instituut

Saabus toimetusse
6. IV 1961